

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

MOTSHEANONG
2015

KONTERAKA... masapo a hloho

Kaofela re se re ile ra nna ra utlwa polelo e reng "dihwai ke baamohedi ba diporeisi, eseng babehi ba tsona". Re ka batla re re diindastering kaofela, ditjeho tsa mokgatlo ke tsona tse laolang diporeisi tsa dihlahiswa tsa yona.

Dihwai ha di na lentswe diporeising tsa dijothollo tsa tsona. Manyolo, peo, dikhemikhale, diesel le ditjeho tsa metjhine ke dintho tse phahamang haholo selemo le selemo – ntle le ho ba le tshwae-tso ya letho poreising ya dijothollo.

Dihwai tse ntseng di thuthuha di boetse di se-hetswe meedi haholo mabapi le thuso ya ditjhelete metjhineng ya tsona – ho ntse ho hopolwa hore dihwai tse ngata di na le dikotwana tse nyane tsa mobu wa ho lema. Ha dihekthara tsa mobu di le nyane, ditjeho tsa kgwebo tsona di a phahama. Diinstitushene tse thusang ka ditjhelete, ho kenyelleditswe le mmuso, di tshwanetse ho nahani-sisa taba ya bokgoni ba ho lefella ditjhelete tse admilweng hammoho le ho ikamahanya le me-

kgwa e metle ya kgwebo ditjheleteng. Ena ke e nngwe ya diphephetso tse kgolo tse shebaneng le dihwai tse nyane le tse ntseng di thuthuha.

Ka hoo, "indasteri" e nngwe e se e le teng – ya "borakonteraka". Borakonteraka ba bang ke dihwai ka botsona; di thusa dihwai tse ding ha di se di qetile ho lema masimong a tsona. Dihwai tse ding di se di fetohetse kgwebong ya sehlooho ya ho ba borakonteraka. Dihwai tse ding di se di qadile kgwebo ena ka sepheo feela sa bokonteraka, mme di kentse tjhelete e ngata ya metjhine. Dikotsi tsa bokonteraka tsona di tlase ho feta ka moo sehwai se ka etsang ka teng.

Borakonteraka ba na le seabo sa bohlokwa temong. Le ha ho le jwalo, kotsi ke hore tjhelete e lefshawng e ka nna ya ba ngata haholo – e ka nnang ya imela dihwai tse ngata. Borakonteraka ba tshwanetse ho ela hloko "**ho rwalla le sa tjhabile**". Hajwale, ditefello tsa hekthara ka nngwe di fapano haholo ka provense le provense. Ke taba e utwalalang ha re etla kotulong, moo kuno e

Koranta ya Grain SA ya bahlahisi ba ntseng ba hola

Bala Ka Hare:

04 | Sesebediswa sa makgonthe – metjhine e loketseng

06 | Sekema sa Omnia sa Ntshetsopele ya Molemi

08 | Eya o itikisitse nyeweng ya CCMA

NKGONO JANE O RE KUMELA TSENA...

Temo ke kgwebo e raraheneng, mme bohle re ntse re tswela pele ho ithuta. Qotsa ya kgwedi ena e nepahetshe haholo – hore mothehong re tlamehile ho ithuta ka diphoso tsa nako e fetileng, re boele re etse diphoso tse ding tse njha (ha eba re tla nne re di etse). Ha eba re tla nne re etse diphoso di le ding re sa ithute letho ka tsona, nneta ke hore re tla sitwa ho tswela pele kapele le ho ya hole.

Maobanya a matsho mona ke bile le monyetla wa ho etela balemi ba fapaneng ba Mpumalanga, Kaapa Botjhabela, Foreisetata le KwaZulu-Natal – ho tloha ho balemi ba hekthara e le nngwe ho isa ho ba dihekthara tse fetang 500. Balemi ba hatelang pele ke ba ithutang ka diphoso tsa nako e fetileng (kapa ka diphoso tsa ba bang), mme ba lomahantse meno ho tlafatsa tsabetso ya bona ya selemo le selemo. Temo e tla nne e dule e le qholotso ka ha sehla ka seng se fapane le sa nako e fetileng, mme ka hoo ha o tsebe seo o tla se lebella. Le ha ho le jwalo, ba ntseng ba tswela pele ke ba etsang bonnete hore ba habile ho etsa mosebetsi wa bona ka ho phethaha – tokiso e ntle ya masimo, ho jala peo e ntle le ha arohanya peo hantle ho tiisa hore dimela di tla ema hantle, ho kenya manyolo ho ya ka moo ho kgothalleditsweng ka teng, ho fafatsa mahola pele a mela ho fihlela ha tiisetso e le teng ya hore semela se tla hola, ho nka dikeletso mabapi le mmaraka, ho hlokamela disebediswa tsa temo le ho ya rekisa hantle.

Ka bomadimabe ho tla nne ho be teng batho ba ratang ho paroletsa, mme batho bana ho bonolo ho ba tseba – masimo a bona a tletsi mahola, mmala wa dimela ha o bontshe bophelo bo bottle, mme palo ya dimela masimong ke e phahameng haholo kapa e tlase haholo. Ka bomadimabe ho teng ba bang ba nahanang hore ba ka etsa phapanyetsano ya ditjhelete ka bolotsana, mme hangata ba nahana hore ba ke ke ba tshwarwa. Mokgwa o mong feela wa ho atleha bophelong; ke wa menahano e nepahetseng, wa ho bua nneta le ho nka mehato e nepahetseng – qetellong hona ho tla ba le moptuso wa hore o tla ba motho ya atlehileng, ya nang le seriti. O tla hlomphuwa ke batho ka baka la mesebetsi ya hao le tsa bohlokwa tseo o di etsang.

Jwale ke nako ya ho kgola ditholwana tsa mofufutsu wa sehla se fetileng. Ke utlwela bohloko balemi ba mabatowa a ka bophirimela bao dijolloho tsa bona di sa kgotsafatseng – thapello ya ka ke hore le mpe le kgone ho jala hape hore le be le sejolloho se setle lemong se tlang. Sejamonna ha se mo qete! Ho lona ba kotutseng hantle – na-tefelwang bana beso, le ntse le hopola ho beha lethonyana ka thoko le hopolela selemo se tlang. Mohato wa ho ya adima tjelete e mpe e be wa ho qetela. Mphemphe e a lapisa, ho molemo ho iketsetsa ntho e nngwe le e nngwe ka bowena ka tjeletana ya hao hore qetellong ho totobale hore ya tshwereng marapo ke wena ka seqo.

Re se re tla bonana NAMPO! Ya kgaola, ya ya!

Konteraka...masapo a hloho

fapanang ho ya ka mabatowa a fapaneng ka pula, empa ha ho jwalo temong moo ho phethola mobu, ho jala le ho fafatsa ho sa laolweng ke kuno. Phapang e itseng e ka nna ya lebellwa mabapi le mefuta ya mobu empa eseng haholo jwalo ka ha re bona hajwale. Mokgwa wa mmaraka o lokolohileng ka tlwaelo ha o totobatse phapang e ka bang teng. Phapang e totobala haholo ha ba bang ba se ba kopane le mathata – sehwai kapa rakonteraka.

Ho boima haholo ho tseba ka moo hekthara ka nngwe e tla sebetsa ka teng. Dintho di ngata tse kgethollang kgwebo ka nngwe. Boholo, ho tsofala le ditjeho tsa diterekere le disebediswa tse ding tsa temo ke dintho tse fapanang ho ya ka rakonteraka ka mong – jwalo ka ha metjhine ya molemi ka mong wa mohwebi le ditjeho tsa hae di fapana le tsa e mong. Phapang dihekthareng e ama ditjeho tse tsitsitseng tsa diterekere le disebediswa tsa temo. Rakonteraka ka mong o na le ditshenyehelo tsa hae tse ikgethilibeng. (Mohlala – diterekere tsa boholo bo fapaneng hammoho le diplantere tse fapaneng le metjhine e fapaneng ya ho kotula ke dintho tse hlokang boitsebelo bo fapaneng – hona ho tla ama ditshenyehelo tsa meputso).

Sepheo sa rona mona ke ho sheba maemo a fapaneng hore re tsebe hore ho tla ja molemi hakae haeba a kgona ho ba le metjhine eo e leng ya hae le ho sebetsana le masimo a boholo bo itseng. Sepheo mona ha se ho laela borak-

nteraka – e mpa e le feela 'dijo tsa kelello' – tsa molemi le rakonteraka. Re tshepa hore hona ho tla fana ka qalo e itseng, ya ho nahana le ho buisana ka sepheo sa ho beha sekghala sa ditshenyehelo 'setwaeding' pele re siuwa ke nako ho ba bang.

Theibole ya 1 - 3 e bontsha kakaretso ya ditjeho ka moo di fumanweng ka teng. Motheho wa ditaba le dintlhla tse fumanweng mona di fumanwe ditabeng tse batisi, tse tebileng, tse nkilweng ho "Tataiso Ditjheshong tsa Metjhine" ya Pudungwana 2014 e fumanwang websaeteng ya Lefapha la Temo, www.daff.gov.za.as. (Taba ena e tshohlwa Tataisong ya Ditaba 2014 ya ARC-LNR ya ditaba tsa Poone tsa selelekela sa Ngaka J Le Roux.) Hona ke ntla ya motheho e ka shejwang ho motho ya phehelletseng bonngwe le ho tseba tsohle tse hlokahalang.

Dithebole di kenyelletsa le ho se kenyelletsse tse latelang: Nako ya bophelo ba terekere e ka ba dihora tse 12 000, le disebediswa tsa temo e ka ba dihora tse 2 500 ho isa ho tse 3 000, mme tshebediso ya nako ya selemo e ka ba dihora tse ka bang 1 000 le tse 250 ka ho fapana ha tsona. (e ka ba dilemo tse 10).

Diporeisi tsa mafura ha di a kenyelletswa dipalong tsena ka ha poreisi ya ole e fetofetoha kgafetsa, mme boholo ba borakonteraka bo qotsa poreisi ho ya ka hekthara ka nngwe, ba sa kenyelletska mafura. Meputso ha e a kenyelletswa.

BORAKONTERAKA

Theibole ya 1: Kakaretso ya ditjeho.

Terekere	Tlhoko ya matla	Theilwe ho ya ka poreisi ya theko	Ditjeho tse tsitsitseng/ hora	Ditjeho tse fetohang/ hekthara ka nngwe	Kaofela ditjeho tse tsitsitseng/ hekthara ka nngwe	Kaofela ditjeho tse fetohang/ hekthara ka nngwe	Kaofela ditjeho/ hekthara ka nngwe
Mohoma	98+kW	Phahame	950 000	80,600	95,06	140,27	165,44
Offset	98+kW	Phahame	950 000	80,600	95,06	105,36	124,26
Tshingwanapeo	63+kW	Mahareng	650 000	55,300	63,12	33,36	38,08
Semela	98+kW	Phahame	950 000	80,600	95,06	43,90	51,78
Mela sejothollo	63+kW	Mahareng	650 000	55,300	63,12	50,83	58,01
Sefafatsi	63 kW	Tlase	350 000	49,710	36,32	8,12	5,93
							14,06

Theibole ya 2: Kakaretso ya ditjeho.

Sesebediswa	Theilwe porei-sing ya theko	Bophara mithara	Lebelo km/ hora	Mithara tsa area	Mithara tsa area 85%	Hekthara/hora	Dinora/ hekthara	Ditjeho tse tsitsitseng/ hora	Ditjeho tse fetohang/ hora	Kaofela ditjeho tse tsitsitseng/ hekthara	Kaofela ditjeho tse fetohang	Ditjeho kaofela/ hekthara
Mohoma	7 tine chisel	80 000	2,6	2,6	6 760	5 746	0,575	1,740	50,35	16,72	87,63	29,10
Phapang	26 disk HD	160 000	3	3	9 000	7 650	0,765	1,307	95,94	38,25	125,41	50,00
Tshingwa-naapeo	6,5 m 25 tine	160 000	6,5	3	19 500	16 575	1,658	0,603	130,39	86,04	78,67	51,91
Semela	6 row, 9 m	395 000	5,4	4	21 600	18 360	1,836	0,545	340,91	181,21	185,68	98,70
Mola se-jothollo	6 row	80 558	3,2	4	12 800	10 880	1,088	0,919	48,50	32,22	44,58	29,61
Hofafatsi	12 m	45 715	12	6	72 000	61 200	6,120	0,163	45,87	15,24	7,50	2,49
												9,99

Theibole ya 3: Kakaretso ya ditjeho.

Ditjeho kaofela	Ditjeho terekere/hekthara	Sesebediswa/hekthara	Ditjeho kaofela/hekthara	Kilograma tsa poone/ hekthara ya R2 300/ton
Mohoma	305,71	116,725	422,43	183,67
Offset	229,62	175,412	405,03	176,10
Tshingwanapeo	71,44	130,576	202,02	87,84
Semela	95,68	284,379	380,05	165,24
Mohoma wa mela e 6	108,84	74,191	183,03	79,58
Sefafatsi	14,06	9,985	24,04	10,45

Ditjeho tse tsitsitseng di kenyelletsa ho tsofala ha metjhine, dilaesense, inshoreNSE le e behilweng ka thoko mabapi le ditefello tsa metjhine tse nkuwang e ka ba 9,5% ka selemo. (Ho tsofala ha metjhine ho kenyelletsa ditshehnehelo tsa ho kenngwa ha metjhine e meng ha nako ya yona e fedile, moo ho ntshuwang (ha e rekiswa hape) ya boleng ba yona ba 10%. Ka mantswa a mang, 90% ya ditjeho tsa metjhine e fediswa ka hohlehole nakong ya dilemo tse leshome.

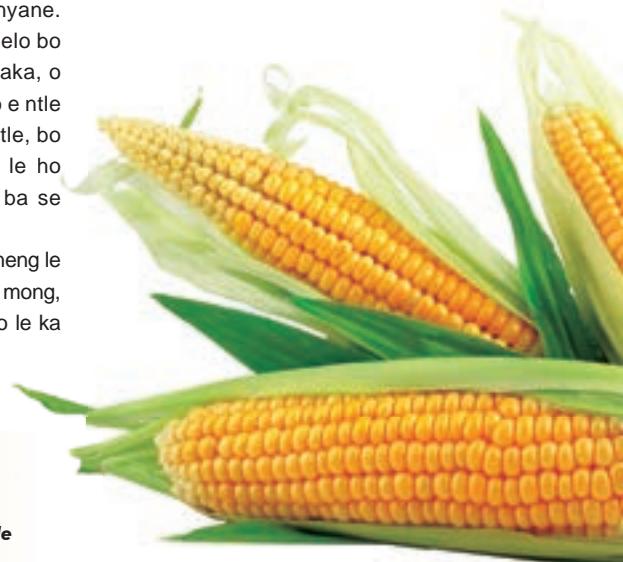
Ditjeho tse fetofetohang di kenyelletsa ditokiso le tlhokomelo. "Tataiso" e halosa hore ke ntho e thata ho tsejwa hobane diphetoho di ngata tse etsahalang, tse lokelang ho elwa hlko. Dinomoro ke tse theilweng diperesenteng tse lasetlase tsa ditjeho.

Tshepo ke hore hona ho tla thusa molemi le rakonteraka ka masapo a hlho.

Phaello e nyane haholo masimong a manyane. Temo ke ntho ya lerato, tumelo le boinehelo bo phethahetseng – Ha se kgwebo ya "potlaka, o be morui". Le ha ho le jwalo, e ka ba ntho e ntle ha balemi ba ka iketseta bophelo bo botle, bo hlomphehang ka mekutu ya bona, ntle le ho ba diphoofu tsa ba bang hobane feela ba se na metjhine.

Bohle a re sebetseng mmoho, re thusaneng le ho ema ka maoto – ka baka la e mong le e mong, ka baka la temo, ka baka la paballo ya dijo le ka baka la Afrika Borwa eo re e ratang!

Ditaba tsena re di kumelwa ke Raymond Boardman, Sehwai le motataisi wa Ventersdorp, Provenseng ya North West. Ho fumana lesedi le batsi romella e-meile ho rhboardman@gmail.com.

SESEBEDISWA SA MAKGONTHE

- metjhine e loketseng

Ho fumana metjhine ya temo le disebediswa tse ding ho tshwanetse ho etswa ka bohlale le boikarabelo bo boholo. Hona ke qeto ya kgwebo ha o reka sesebediswa se setjha sa mosebetsi wa hao wa temo.

Seo o se rekang, motheho wa sona ke dintlha tsena tsa bohlokwa; A) o a se hloka; B) se dumellana le boholo ba masimo a hao; C) o kcona ho se lefella; D) se tla ntlatfatsa le ho hodisa mosebetsi wa hao wa temo. Ho reka sesebediswa sa temo ha se ntho e etswang ka lekgarakgara empa ke ntho e tshwanetseng ho etswa ka hloko hobane ke mohato wa kgwebo. Lengolong lena re batla ho tshohla e meng ya metheho ya ho reka metjhine e hlokalang dithhokong tsa hao.

Hangata motho o wela molekong wa ho kgahlwa ke metjhine e metjha, e benyang, ya sejawlelwale, mme re qetella re nahana ho e reka. Empha, hona ha ho a lokela ho ba lona lebaka le kgannang qeto ya rona. Shebisisa dintlha tsena tse latelang pele o etsa qeto:

Na o a o hloka?

Reka feela ha eba o fela o hloka sesebediswa seo sa temo. Ha eba o sebetsana le tlhahiso ya dijothollo, ha se bohlale ho reka sesebediswa se etsang furu. Ke nnete, ho ka nna ha ba teng molemo e itseng ya ho etsa dibale tsa furu ka mohwang wa dijothollo, empha ha se yona ntho e hlokalang haholo nakong ena. Molemo ke ho boloka tjhelete eo molemong wa ntho e nngwe eo o felang o e hloka haholo jwalo ka sefafatsi sa boom kapa plantere. Nahana ka seo o nang le sona. Ha eba o na le plantere e ikemetseng feela setorong, o tla hloka e ntjha ha eba yane ya kgale e se e sa sebetsa hantle. Baballa le ho hlokomela disebediswa tsa hao tsa temo hore o qobe taba ya ho senya tjhelete ya hao ka metjhine. Ke nnete, nako e tla ba teng ya ho ntjhafatsa boemo ba metjhine ya hao, empha hona ho tshwanetse ho etswa ka ihlo le ntjhofho le na hanisiso e tebileng.

Na se dumellana le boholo ba msimo a hao?

Na o hloka plantere ya mela e robedi ha eba o ilo jala feela dihekthara tse tharo tsa poone nakong ya sehla? Ke taba ya bohlokwa haholo ho tseba dikgaello tsa hao. Ha eba o sebetsa pakeng tsa hekthara e le nngwe le tse tharo, molemo ke ho sebedisa sesebediswa feela se ka nnang sa tshwarwa ka letsoho.

O tshwanetse ho sebedisa tsena: ekge e lemang, sefafatsi se jarwang mahetleng, sehasanyi

Sebedisa sesebediswa sa temo se loketseng dithhoko tsa hao.

Hlokomela le ho lokisa sesebediswa sa hao.

Tokiso ya plantere le ho tiisa hore se sebetsa hantle.

sa manyolo se tsamayang ka lebidi hammoho le ho laola lehola ka sehlaodi sa letsoho. Mosebetsi feela o ka etswang ka terekere ke wa tetse pele sehla se simolla. Ha eba mosebetsi wa hao o le pakeng tsa dihekthara tse tharo le tse lekgolo, o tla tshwanela ho sebedisa motjhine o monyane o kang wa plantere e nyane, sefafatsi sa boom se ntlhatharo, sehasanyi sa manyolo hammoho le terekere e nyane. Le masimong a boholo bona ha se disebediswa kaofela tse ka sebediswang. O ka nna wa hira borakonteraka ho kotula masimo a hao hobane ha se bohlale ho ithekela motjhine o kotulang bakeng sa sekotwana se senyane tjena.

Ho teng mehlala e mengata e metle ya balemi-potlana ba ikentseng kgokanyanaphiri ho qoba taba ya ho reka metjhine e meholo motho a le mong. Leqheka lena le sebetsa hantle haholo ha le etswa ka nepo. Balemi ba kopanya matsoho ho reka terekere kapa plantere eo ba e sebedisang

mmoho nakong ya ho jala. Ke taba ya bohlokwa ho hlophisa lenane pele sehla se qala. Lenane lena le tshwanetse ho bontsha tatelano ya hore mang o latelwa ke mang, jwalojwalo. Bohle kaofela ba tshwanetse ho latela tliphiso ya lenane lena.

Ha eba o sebetsana le dihekthara tse 150 kapa ho feta mona, ke hantle ha o ka ithekela dikarolwana tse itseng tsa hao ka bowena. Empa o tla nne o hloke thuso ya borakonteraka mesebetsing e meholo e kang ya ho kotula. Empa e tla ba hantle ha o ka nna wa ba le dikarolwana tsa bohlokwa tseo e leng tsa hao ka bowena.

Na o tla kgona ho lefella?

Ena e tla dula e le e nngwe ya dipotsa tse boima tse ka botswang. Etsa bonnate hore o tla kgona ho lefella seo o se rekang. Barekisi ba leka ka hohle ho o nolofaletsa ho reka sesebediswa. Keletso ya ka ke hore o se ke wa nka masalla afe kapa afe kapa

wa amohela maqheka afe kapa afe a ho thuswa ka ditjhelete tabeng ya ho reka sesebediswa se setjha. Qetellong o ka iphumana o ena le thabahadi ya sekoloto qetellong ya nako ya ho thuswa ka ditjhelete. Wena ka bowena ithekele sesebediswa seno ha eba o kgona ho itefellela sona, eseng banka kapa barekisi ba tsona. Bula mahlo!

Na sesebediswa se tla ntlatfatsa le ho hodisa kgwebo ya hao?

Ho fumana sesebediswa se setjha ho tshwanetse ho tlaa phetoho e njha kgwebong ya hao. O hloka motjhine o ka ipatallang ka boona. Ha eba o ntlatfaditse plantere ya hao ho tloha ho ya mela e 4 ho isa ho ya mela e 6 jwale o tla kgona ho jala dihekthara tse ngatanyana nakong e kgutshwanyane. Ka baka lena, sepheo sa hao e tla ba ho jala dihekthara tse ngatanyana ho hodisa kgwebo ya hao le ho lefa sekoloto sa plantere ya hao e njha nakong e kgutshwanyane. Mohlomong jwale o tla kgona ho etsa mosebetsi wa hao kapele hoo o tla ba le nako ya ho thusa ba bang (bokonteraka), e leng se ka o thusang haholo. Ha molato wa motjhine wa hao o ka lefuwa kapele, hona e ka ba tsela e njha ya ho o kenyetsa tjelete pakothong.

Ho reka sesebediswa ke ntho e ke keng ya qo-jwa temong, EMPA ke ntho e ka etswang ha eba e hlokhala. Moo o ka ithutang ka disebediswa tse njha le metjhine e metjhine ke Letsatsing la Kotulo la NAMPO le tshwarwang selemo le selemo haufi le Bothaville Provenseng ya Foreisetata. Dipontshong tsena o tla fumana tshole, tse nyane le tse kgolo. Dipontsho di teng tse bonwang ka mahlo, tse etswang masimong motho a di shebile, tse bontshang ka moo disebediswa di sebediswang ka teng. Hona mona, melemi a ka iphumanelo diporeisi tsa thepa, le ho reka a ka ithekela hobane le ditheolelo di ngata tse etswang moo letsatsing lena la NAMPO.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Gavin Mathews, Kgau Tsamaisong ya tsa Tikoloho. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.

Pula Imvula's Quote of the Month

"Success does not consist in never making mistakes, but in never making the same one a second time".

~ Josh Billings

Sekema sa Omnia sa Ntshetsopele ya Molemi

*Masimo a nyopileng ka baka la mekgwa e nyopileng ke ho putlama
ha ntshetsopele ya mahae le dikgwebo ka kakaretso*

Ka kakaretso Afrika Borwa e na le bokgoni bo tlase ba temo papisong le dinaha tse ding tse hlodisanang ho tsa temo. Ka baka lena, ho a hloka hala hore masimo a sebediswe ka tshwanelo le ka matla. Ho ya ka Lefapha la Ntshetsopele ya Mahae le Ntjhafatso ya Naha ho tloha ka 1994 ho fihla ka 2012 dihekthara tse 6,971,293 tsa masimo di se di fetiseditswe ho balemi ba batsho ba ntseng ba thuthuha (hape ho seng jwalo ka kakaretso ho majalefa ho tse seng tsa temo). Le ha ho le jwalo, ka maswabi ke palo e nyane feela ya majalefa e sa kenang ka setotswana ho agribusiness.

Ditabeng tseo re sa tswa di tshohla (Hlakola 2015) tsa Ngaka Anthea Jeffrey wa Institjhute ya Dikamano tsa Merabe re fumana moo a qotsitseng mantswe a Mondi Makhanya lengolong kapa artikeleng ya 2009 moo enwa a reng, "Batho ba bangata ha ba batle mobu ho etsa temo. Le hoja ke ipeha kotsing ya ho thakgiswa, ho tabolelakwa le ho ranthanngwa ke batho ka mehopolo ya bona, ke rata ho teka taba ya ka ntle le tshabo hore Maafika Borwa a na le tha-hassello e nyane mobung...Na re tla sebedisa matla a mangata hakana le boikitlaetso bo bokana tabeng ya kabu ya mobu empa ho totobetse hore batho ba Afrika Borwa ba mahaeng ba habile ho ya metseng ya ditoropo moo ba ilo batla mesebetsi teng, mme ke semphete-ke-o-fete ho nyolohelwa teng?"

Tlhophollo ya Makhanya e ile ya lhahella ka matla ka 2013 ha dipalopalo tsa semmuso di bontsha hore ke **palo e ka etsang feela 8% ya batho ba ka bang 76 000 ba atlehileng ho fumana mobu wa bona**. Palo ya 71 000 ya ba setseng (e ka etsang 92%) ke ya ba ileng ba ikgethela ho fuwa tjelete bakeng sa mobu.

Ka ho dumellana le yena Letona Nkwinti le botletse hore diprojeke **tse pakeng tsa 73% le 90%** ke tse ileng tsa nyopa. Ka mantswe a mang, dipalo tsena di bontsha hore ho fihlela jwale mmuso o se o sebedisitse tjelete e ka bang dibilione tse 30 tsa diranta (**R30bn**) phetisetsong ya **dihekthara tse**

ka bang 7m tsa masimo a kgwebo ao boholo ba ona a seng a sa sebediswe ka katleho.

Jwale setshwantsho se hlakileng ke hore mobu o mongata o tla fetisetswa ho batho ba bang nakong e tlang, mme setjhabana sa agribusiness se tla tshwanelo ho sebedisana le lefapha ha eba re batla ho bona kgolo ya kgwebo. Palo ya masimo a balemi ba thuthuhang e sa ntse e tla nka nako e telele pele masimo a maholo a kopanngwa ho etsa kgwebo e tla hodisa ikonomi. Hona ho tla ba le sekghala se itseng mokgweng wa ho etsa kgwebo wa barekisi ba bangata ba tse kennwang mobung ho kenyelleditswe le rona ba Omnia.

Phuputso tahlehelong ya ditjhelete haholoholo eo barekisi ba tse kennwang mobung ba ileng ba shebana le yona, haholoholo barekisi ba manyolo ka baka la mobu o ileng wa ajwa, ke taba e sehetsweng meedi, e batlang e se e le siyo. Le ha ho le jwalo, ho bohlokwa ho ela hloko hore tahleheleng ya ditjhelete e pakwa ke phokotseho ya ba batlang manyolo dibakeng tse ding ka ha masimo a neng a hlahisa haholo jwale ha a sa hlahisa. Dikarolo tse ding tse ka Leboya tsa KwaZulu-Natal (Vryheid) di se ntse di bontsha matshwao a jwalo.

Ke taba e totobetseng hore tahleheleng efe kapa efe ya tlahiso masimong a hlahisang hantle e tla kgannela ho kginweng ho phethahetseng ha tlahiso le tlhokong e tlase ya ho rekwa ha tse kennwang mobung. Ho kena ka setotswana ha kgwebo lefatshwaneng la balemi ba ntseng ba thuthuha ha ho a lokela ho shejwa feela e le boikitlaetso ba hotswela pele, empa hotlamehile honkuwa e le karolo ya **leqheka le tlamehileng la kgwebo**. Ho nyopa ha phepelo ya dikenngwamobung dikarolong tse ding tsa khonthinente ke tse ding tsa ditaba tse seng di ngotswe hantle ka baka la matsuho a fapanjetsanang pakeng tsa beng ba mebu ba seng ba tsetsepse le balemi ba sa tswa kena temong; Zimbabwe ke mohlala o haufi le rona.

Polotike ke e nngwe ya dintho tse lhahelle-tseng ka mahetla haholo molemong wa tikoloho e shebaneng le kgwebo ya temo ya selehae ma-

tsatsing a kajeno. Ha re shebisisa tikoloho ka bophara, haholoholo sekghala sa dipolotike jwalo ka ntjhafatso ya mobu le kabu ya ona khamphaneng ka baka la tahleheleng ya lekgetho e bakwang ke mobu wa temo o neng o hlahisa pele, empa o seng o sa hlahise, taba ya bohlale e ka seholohong ke ho tiisa hore mobu wa temo o abilweng o nne o dule o hlahisa, e leng yona tabataba e tla etsa hore moywa wa tlhodisano o dule o ntse o le teng, mme balemi indastering ena ba bone molemo wa tshebedisano.

Sekema sa Omnia

Manyolo a Omnia ka sehlahiswa sa rona le lepetjo la rona: "Ho bopa boleng ba moreki ka ho phahamisa tsebo" a nnile a kenyelletswa lefatshwaneng la molemi ya ntseng a thuthuha ka mokgwa o tlwaelehileng nakong ya dilemo tse robong e le thuso mabapi le tshehetso ya ditjhelete hammoho le borokgo bo tshehetang kgwebo ka hara boleng bo fumanwang tshwarahanong ya agribusiness.

Omnia ha e rekise tshehetso ya ditjhelete empa re phahamisa boemo ba indasteri ya rona ho hohela tshehetso ya ditjhelete dikemeng tsa ntshetsopele ya molemi, mme hona ke bopaki bo hlakileng ba boinehelo ba Omnia lefatshwaneng lena la temo. Ho fihlela kajeno Omnia e tshwarahane le sekema sa tjhelete (kadimo) se akaretsang dihekthara tse 22 000 ho phatlalla le North West, Free-state, Mpumalanga, Gauteng, Kaapa Botjhabelo le Limpopo (ho tloha dihekthareng tse 5 000 dilemong tse robong tse fetileng) Katleho ena e kgolo e bile ka baka la tshehetso e ntseng e tswela pele ya botataisi hammoho le ditharollo tse theilweng tshebedisong ya theknoloji mapolasing.

**Ditaba tsena re di kumelwa ke Aron Kole,
Manejara: Tshebetso & Dithekiso, (Ntshetsopele ya Kgwebo e Ntjhha) le Tshepo Maeko, Manejara Kakaretso (Ntshetsopele ya Kgwebo e Ntjhha),
Omnia. Ho fumana lesedi le batsi romella
e-meile ho KoleAKole@omnia.co.za kapa
TMAeko@omnia.co.za.**

Grain SA e buisana tjena le...

Monghadi Tobo

Kopana le monghadi TH Tobo, sehwai se sebetsang ka thata, se nang le sepheo sa motsana wa Kwa Ndunge tikolohong ya Bizana, eo hajwale e leng sehwai sa poone, dinwa tse ommeng, dinawa tsa soya le mabele. Monghadi Tobo o fihlelletse katleho ka thuso ya sehlopha sa boithuto sa Grain SA. "Ka ho baballa mobu o a ipaballa ka bowena" ke keletso eo monghadi Tobo a e fang balemi ba batjha ba ntseng a thuthuha.

O sehwai hokae, sa dihekthara tse kae? O sehwai sa eng?

Ke sehwai motsaneng wa Kwa Ndunge, Bizana mobung wa PTO o fumanwang ho morena. Hajwale (sehleng sa 2014 - 2015) ke jetse dihekthara tse 10 tsa tse latelang: dihekthara tse 8 tsa poone tse 1,2 tsa dinawa tse ommeng, le tse 0,4 tsa mabele. Ke habile ho eketsa dihekthara ka dijothollo sehleng sa 2015 - 2016.

Ke sefe se o fang tjesehe?

Molao o teng o reng motho o tshwanetse ho ja boonyane hararo ka letsatsi – ke sona se mphang tjesehe. Ha ke rate ho bona Maafrika Borwa a eshwua ke tlala ka baka la kgaello ya dijо kapa leqeme la dijo. Ha ke sheba monono wa mobu ke ba le tjesehe le ho feta. Di teng dinaha le ho ena ya rona tse se nang pula ena e ngata e ntle ya selemo le selemo.

Hlalosa matla le bofokodi ba hao

Matla: Ke sebetsa ka thata hore ke fihlelle sepheo sa ka.

Bofokodi: Ke a swaba ha ke sa fihlelle sepheo sa ka.

Kuno ya hao e bile jwang ha o ne o simolla ka temo? Dikuno tsa hao di eme jwang hajwale?

Ke kgonne ho kotula selei sa poho e le nngwe sa diqo tse mpe hekthareng ka nngwe e leng ho lekanang le dikilograma tse 250 tsa poone matsateng a kajeno. Kajeno ha ke sa bua ka dikilograma. Boonyane ditone tse 3 hekthara ka nngwe ho isa ho tse 4,5 hekthara ka nngwe ke tseo ke di fihlellang ka mehla. Ke fihlelletse kuno ena ka baka la ho kena ka setotswana seholpheng sa boithuto sa Grain SA.

O nahana hore ke sefe se kentseng letsoho haholo tswelopeleng le katlehong ya hao?

Ho ba karolo ya sehlopha sa bothuto sa Grain SA ke se seng sa mehloidi ya seholloho ya katleho ya ka. Kwetiso haholoholo thuto ya Tlhahiso ya Poone e mputse mahlo le tjhebelohole temong.

“

"Ka ho baballa mobu o ipabala ka bowena."

Nakong tseno ke ne ke le lefifing, ke sa lemohe bohlokwa ba ho etsa disampole tsa mobu hore ke fihlelle tlahiso e ntle ya dijothollo hammoho le paballo ya mehloidi ya rona ya tlaho.

O fumana kwetiso efe ho fihlella jwale, mme ke efe eo o ntseng o lohatha ho e etsa?

Ke phethile dithuto tsa Tlhahiso ya Poone, thuto ya Borakonteraka, le ya Tlhokomelo ya Terekere le Disebediswa tsa Temo. Nka rata ho fumana kwetiso e batsi tlahisong ya dinawa le mabele. Thuto ha se nthonyana e mpang e tlatselletsa; ke tlhoko ya bohlokwa ka boyona. Ke hlwaya dinawa le mabele hobane ke tsona dijothollo tse bonahlang di le ntja mabatoweng a tlahiso. Di nyametse mahareng a bo1970. Ke boetse ke hlohonolofaditswe ka kwetiso eo ke e phethetseng ka 2014 ya Tlhahiso ya Soy Sip ka ho fihla ha dikgomo tsa soy.

O ipona o le hokae nakong ya dilemo tse hano? O ka rata ho fihlella eng?

Ke lora ke le sehwai sa makgonthe, mohwebi ya hlahelletseng ka mahetla, ya hlahisetsang naha dihlahiswa tsa boleng bo hodimo. Sepheo sa ka ke ho fihlella kuno e phahameng. Sepheopheo sa ka ke ho bona kgomo ya soy e le feme ya di-aha-mmele, e etelletseng pele lebatoweng. Hajwale e sa ntse e le mohatong wa ho thakgolwa moo baithuti ba 96 ba ntseng ba fepuwa ntle le tefo beke le beke.

Keletso ya hao ke efe ho dihwai tse ntseng di thuthuha?

Keletso ya ka ke hore dihwai di kene seholpheng sa boithuto hobane mona ke moo re abelanang tsebo le batataisi ba rona. Ke boetse ke rata hore dihwai tsena tse ntseng di thuthuha di ele hloko paballoon le tshireletso ya mobu. Phetoho ya tlaelmete e hloka mekgwa ya sejwalejwale ya temo. "Ka ho baballa mobu o ipabala ka bowena."

Ditaba tsena re di kumelwa ke Ian Househam, Mohokahanyimoho wa Grain SA Provenseng, Kokstad. Ho fumana lesedi le batsi romella e-meile ho kokstad@grainsa.co.za.

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246
► Fax: 051 430 7574 □ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson
► 082 854 7171 □ jane@grainsa.co.za

**MOHLOPHISI WA
PHATLALATSO**

Liana Stroebel
► 084 264 1422 □ liana@grainsa.co.za

MORALO, TLHOPHISO LE HO PRINTA

Infoworks
► 018 468 2716 □ www.infoworks.biz

**PULA/IMVULA E FUMANEHA
KA DIPUO TSE LATELANG:**

Sesotho,
English, Afrikaans, Setswana,
Sesotho sa Leboya, Sezulu le Seqhotsa.

**Lenaneo la Grain SA
la Ntshetsopele ya Molemi**

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Danie van den Berg
Foreisetata (Bloemfontein)
► 071 675 5497 □ danie@grainsa.co.za

Johan Kriel

Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 □ johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 □ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombohi

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 □ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 □ Nonhlahlha Sithole

Vacant

Mpumalanga (Belfast)

Jurie Mentz

KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 □ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 980 1455 □ Sydwell Nkosi

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
► 078 791 1004 □ ian@grainsa.co.za
► Ofisi: 039 727 5749 □ Luthando Diko

Lawrence Luthango

Eastern Cape (Mthatha)
► 076 674 0915 □ lawrence@grainsa.co.za
► Ofisi: 047 531 0619 □ Cwayita Mpotyi

Liana Stroebel

Western Cape (Paarl)
► 084 264 1422 □ liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8057

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 □ duitoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 □ Lebo Mogatlanyane

Vusi Ngesi

Eastern Cape (Maclear)
► 079 034 4843 □ vusi@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8070 □ Sally Constable

**Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.**

Eya o itikisitse nyeweng ya CCMA

Lengolong le fetileng re bontshitse hore Khomishene ya Poelano, Bonamodi le Bohlodi (CCMA) e hlomilwe e le lekgotla le ikemetseng, le hole le tsa dipolotike, le rarollang diqabang. Sepheo ke ho kgothaletsa ho hloka leeme mesebetsing le ho rarolla diqabang tikolohong ya mesebetsi.

Re bontshitse hape hore bahiruwa ba ka lebisa lekgotleng lena la CCMA dittlebo tsa bona tsa ho tebelwa mesebetsing, mathata a meputso, maemo ao ba sebetsang tlaona mesebetsing, leeme le bona-halang mesebetsing, diphetoho mesebetsing, kgethollo hammoho le tse kang tthekefetsa ya motabo. Hajwale ho a totobala hore palo e ntseng e phahama ya bahiruwa e batla tshehetso ya CCMA moo bahiruwa ba ikutwang ba entswe hampe ke bahiri ba bona, haholoholo tabeng ya ho tebelwa mosebetsing.

Ka baka lena, bahiri ba tlamehile ho ela hloko hore kgonahalo e kgolo ya ho tlalehwa lekgotleng la CCMA. Potso ke hore na ke tlameha ho etsa jwang ha eba ke bitsetswa nyeweng ya CCMA. Mohiruwa o na le mekgwa e mmedi ya ho sebetsana le nyewe e jwalo. Ha eba o setho sa Mokgatlo wa Bahuwa, mokgatlo o tla o emela nyeweng eo, ho seng jwalo o ka nna wa ikemela ka bowena.

Maemong ana ohle, taba ya bohlokwa ke hore o be malala-a-laotswe. **"Ho hloleha ho itokisa ke ho itokisetsa ho hloleha"**, e leng hore o ka baka tshenyo e kgolo nyeweng ya hao ha eba wena kapa moemedi wa mokgatlo wa hao wa bahiruwa a fihla nyeweng a sa itokisa hantle. Leqheka ka mehla ke ho itokisa eseng feela mohatong wa poelano empa le mohatong ofe kapa ofe wa bonamodi o tla latela. Wena o tlamehile ho ba le bonneta ba hore o na le thomo ya ho busetsa mohiruwa mosebetsing kapa ya hore a fuwe ditjhelete tsa hae tse mo lokelang.

Ho ba malala-a-laotswe, dipampiri tsa hao di tshwanetse ho ba ka moo ho hlokalang ka teng. Ebang wena ka bowena o a ikemela kapa o emelwa ke mokgatlo wa bahiruwa, ho tla ba molemeng wa hao ha tsena tse latelang di le teng:

- Setshwantsho se bontshang tatelano sa bahiruwa mosebetsing;
- Khoutu ya boitshwaro kgwebong ya hao, e leng e kenyelletsang melao le ditaelo tshole;
- Mehato ya tayo le khoutu ya tayo; le
- Faele ya mohiruwa ya amehang hammoho le fromo ya kopo ya mosebetsi, konteraka ya kgiro, kopi ya tokomane ya boitsebiso, ditokomane tse ding tse ka hlokalang, tse kang dikopi tsa diertifikeiti, ditokomane kaofela tsa matsatsi a

phomolo, ditokomane kaofela tse mabapi le mehato ya tayo, le tse ding.

Tse latelang le tsona di bohlokwa:

- Kopi ya tsebiso e tswang ho ba CCMA ya hore nyewe e fetiseditswe ho bona;
- Dikopi tsa ngollano pakeng tsa hao le ba CCMA;
- Kakaretso ya lethathamo la diketsahalo;
- Kopi ya metsotsa ya dinyewe tsa tayo le tsa boipiletso;
- Leqephe la meputso dikgweding tse tsheletseng tse fetileng;
- Kopi ya lengolo la ho emiswa mosebetsing ha eba e nyewe ya ho tebelwa mosebetsing;
- Tokomane ya hao ya taelo ya CCMA; le
- Tumellano ya nakwana ha eba dihlopha tse pedi di dumellana.

Ha eba boipiletso bo entswe, dihlopha tsena tse pedi di tla bitsetswa kopanong ya CCMA. Ha eba sehlopha (motho) se seng se eba siyo, mokhomishenara a ka nna a tswela pele ntle le sehlopha seo se siyo. Etsa bonneta hore o nka ditokomane kaofela tse amehang nyeweng ena. Etsa lenane la tsona. Hape etsa dikopi tsa ditokomane tse ding tse pedi, e nngwe e be ya mokhomishenara, e nngwe e be ya mohiruwa.

Hopola hore nyeweng ke boikarabelo ba mohiri kgodisa kopano hore ho tebelwa mosebetsing kapa se entsweng mosebetsing se nepahetse. Ka hoo, mohiri ke moishireletsi. Ho ya ka semelo sa mesebetsi ya CCMA ka tlwaelo mohiruwa ke yena phofu. Bosiyo ba tshehetso le bopaki ba dipampiri di se di ile tsa kenna bahiri ba bangata mathateng. Bosiyo ba direkoto tse nepahetseng bo fana ka setshwantsho se sebe sa manejara, e leng ntho e tshwanetseng ho qojwa haholo. Le ha eba mohiruwa wa hao ke motho a le mong feela, etsa bonneta hore direkoto tsa hao tsa mosebetsi di phethahetse ntle le ho tsilatsila.

Katleho tikolohong ya temo e hloka hore baleming ba sejwalejwale, ho sa tsotellwe boholo ba kgwebo ya bona, ka nako tse ding phapanyetsano e be teng ho tloha sepannereng sa 13 mm ho isa pentshelempeng e ngolang. Hopola hore leano le nepahetseng la batho hammoho le direkoto tse nepahetseng tsa batho di lekana le tsamaiso e nepahetseng ya batho, mme hona ho kgannela menyetleng e eketsehang ya katleho pela lekgotla la CCMA.

**Ditaba tsena re di kumelwa ke
Marius Greyling, mophehisi ho tsa
Pula Imvula. Ho fumana lesedi le batsi
romella e-meile ho mariusg@mccacc.co.za.**

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST